

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในทางพระพุทธศาสนามีหลักธรรมคำสอนที่มุ่งเน้นการพัฒนาให้มีจิตใจสะอาด สว่าง สงบ ด้วยการเจริญจิตตภาวนาที่ถือเป็นเรื่องสำคัญมากในพระพุทธศาสนา เพราะเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้ปฏิบัติเข้าสู่ภูมิธรรมอันสูงสุด คือพระนิพพานเป็นพระอริยบุคคลขั้นต่างๆ โดยมีโสดาบันเป็นต้นมีพระอรหันต์เป็นที่สุด ล้วนดำเนินตามแนวทางคำสอนที่พระพุทธองค์ทรงประทานให้นั้น โดยเน้นการปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลทางใจเป็นส่วนใหญ่สำเร็จประโยชน์ตามความปรารถนา และตามจริง ของแต่ละบุคคลที่แตกต่างกันโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การศึกษาตามหลักไตรสิกขา คือ ๑. อธิศีลสิกขา ๒. อธิจิตตสิกขา ๓. อธิปัญญาสิกขา^๑ ในส่วนของการเจริญอธิปัญญาสิกขาให้สมบูรณ์ได้นั้น ต้องผ่านกระบวนการอบรมจิตตภาวนา โดยมีวิธีการที่ทำให้เกิดความรู้จากการภาวนานี้ พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า “วิปัสสนากรรมฐาน” ตามแนวทางสติปัฏฐาน ๔ ได้แก่ ๑. กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือการตั้งสติกำหนดพิจารณากาย ๒. เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนา ๓. จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือการตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต ๔. ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรม^๒ ซึ่งสามารถเรียนรู้ และนำไปปฏิบัติได้ตามควรแก่ฐานะของแต่ละบุคคล

เมื่อกล่าวถึงหลักการซึ่งจะนำไปสู่เป้าหมายอันสูงสุด คือ การได้เข้าถึง ซึ่งพระนิพพาน ซึ่งหมายถึงภาวะการดับกิเลส และกองทุกข์ทั้งปวงได้ ในเบื้องต้นมนุษย์เราจะต้องชำระกาย วาจา ให้บริสุทธิ์หมดจด (ศีลวิสุทธิ) และชำระใจ ให้บริสุทธิ์หมดจด (จิตตวิสุทธิ) เป็นผู้ปราศจาก สักกายทิฏฐิ หรือ อัตตทิฏฐิ โดยการพิจารณาเห็นอรรถภาพร่างกายตามสภาวะที่แท้จริง คือ มีเพียงนามรูป เท่านั้น

ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์คู่ควรแก่การจะบำเพ็ญคุณงามความดี เพื่อให้เกิด มรรค ผล นิพพาน หรือรู้จริงเห็นจริงในธรรมะตามความเป็นจริง ต้องเริ่มต้นจากการรักษาศีล ตามภูมิขั้นของ

^๑ คุรยละเอียดใน สมณสูตร อง.เอกก.(ไทย) ๒๐/๘๒/๓๐๔.

^๒ คุรยละเอียดใน ที.ม.(ไทย) ๑๐/๓๗๔/๓๐๒. , ม.ม.(ไทย) ๑๒/๑๐๕/๑๐๑.

ตนให้บริสุทธิ์ และให้เป็นไปเพื่อเจริญปัญญา เพื่อละวิถิกมกิเลส เช่น การละเมิดพระพุทธรูปบุญญัตติ หรือการทำผิวดินัย เป็นการกระทำผิดทางกาย วาจา จัดเป็นศีลวิสุทธิตี การเจริญปัญญาเพื่อเป็นปัจจัยแก่การพ้นทุกข์ เพื่อละปริยฐานกิเลส ได้แก่ฉนวน ๕^๓ เป็นกิเลสที่ครอบงำจิต เพื่อให้เกิดปัญญามีความเข้มแข็งมั่นคง พร้อมทั้งคุณธรรม และคุณสมบัติที่เกื้อกูลทั้งหลาย เช่น สติ ขันติ เมตตา กรุณา สดชื่นเบิกบาน เป็นสุข ผ่องใส อันจะทำให้จิตใจมีสภาพที่เหมาะสมแก่การใช้งาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งให้เป็นฐานแห่งการเจริญปัญญา เพื่อละอนุสัยกิเลส ได้แก่กิเลสที่แฝงตัวนอนเนื่องอยู่ในชั้นธรรมาภพหลายภพหลายชาติ^๔ ด้วยอำนาจของวิปัสสนาญาณ

การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนามีผลที่เกิดขึ้นตามหลักสติปัฏฐาน ๔ คือวิสุทธิตี ๗ กับ ญาณ ๑๖ ดังในธวินีสสูตร ที่พระสารีบุตร ถาม ท่านพระปุณณมันตานีบุตรว่า “ท่านประพฤติ พรหมจรรย์ ในพระผู้มีพระภาคเพื่อวิสุทธิตี ๗ หรือ ? ” ท่านพระปุณณมันตานีบุตรตอบว่า “เพื่ออนุปาทาปรินิพพาน แต่ดำเนินตามวิสุทธิตี ๗ เป็นเป้าหมายตามลำดับ”^๕

อนึ่งในวิสุทธิตีทั้ง ๗ ข้อนี้ สามารถย่อลงเข้าในไตรสิกขาได้ดังนี้ ศีลวิสุทธิตี ย่อลงในศีลสิกขา จิตตวิสุทธิตี ย่อลงในจิตตสิกขา ญาณวิสุทธิตี กังขาวิตรณวิสุทธิตี มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิตี ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิตี ญาณทัสสนวิสุทธิตี ย่อลงในปัญญาสิกขา ซึ่งเป็นปัญญาสิกขา ก็คือ กระบวนของวิปัสสนาที่เห็นแจ้งสภาวะธรรมทั้งหลายตามความเป็นจริง จนกระทั่งเห็นโทษ เห็นภัย จนเกิดความเบื่อหน่าย คลายกำหนดในกองสังขารทั้งหลาย แล้วจิตก็หลุดพ้นจากอุปทานสังขารได้อย่างสิ้นเชิง ได้ถึงสภาวะธรรมอันเกษม กล่าวคือ พระนิพพาน

กระบวนกรในการเจริญวิปัสสนาภาวนา เพื่อบรรลุผลนิพพานนั้น นอกจากจะมี วิสุทธิตี ๗ ไตรสิกขาแล้ว ก็ยังมีหลักปฏิบัติอื่นๆอีกเช่น มหาสติปัฏฐาน ๔ ที่พระพุทธองค์ตรัสว่าเป็นทางเดียวที่ทำให้บรรลุผลนิพพานได้ ดังพุทธพจน์ที่ตรัสในมหาสติปัฏฐานสูตรว่า

เอกายโน อโย ภิกขเว มคโค สุตตานัง วิสุทธียา โสภปริเทวานัง สมตักกมาย ทุกขโทมนส สานัง อตถกมายายสส อธิคมาย นิพพานสส สจฉิกิริยาย ยทิทัง จตตารโ สติปัฏฐานา ฯ^๖

ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางสายเดียว เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโสกะ และ ปริเทวะ เพื่อดับทุกข์ และ โทมนัส เพื่อบรรลุญาณธรรม เพื่อทำให้แจ้งนิพพาน ทางนี้ คือ สติปัฏฐาน ๔ ประการ^๗

^๓ พระอุตรคณาธิการ (ขวรินทร์ สระคำ), ศ.พิเศษ ดร.จำลอง สารพัฒน์, พจนานุกรมบาลี – ไทย, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสาร, ๒๕๔๘), หน้า ๓๔๑.

^๔ เรื่องเดียวกัน , หน้า ๓๗๖.

^๕ ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕๗-๒๕๙/๒๗๗-๒๘๓.

^๖ ดูรายละเอียดใน ที.ม. (บาลี) ๑๐/๓๗๓/๒๔๘.

การเจริญสติปัฏฐาน ๔ นี้เป็นทางสายเดียว เพื่อชำระกิเลส และรู้แจ้งพระนิพพาน การที่ผู้เจริญสติปัฏฐานด้วยการระลึกรู้ กองรูป เวทนา จิต และสภาวะธรรม อันเป็นปรมัตถธรรมล้วนๆ จึงสามารถบรรลุจุดมุ่งหมายในการปฏิบัติธรรม คือ ความหลุดพ้นจากสังสารวัฏได้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันต์สาวกทั้งหมดล้วนเจริญสติปัฏฐานแล้ว เกิดปัญญารู้แจ้งเป็นผู้หมดจดจากกิเลสโดยสิ้นเชิง สติปัฏฐานจึงเป็นหนทางที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นต้นดำเนินไป

พระพุทธองค์ทรงตรัสอานิสงส์ของการปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ว่า ถ้าภิกษุเจริญสติปัฏฐาน ๔ อย่างอุกฤษฏ์ ใช้เวลาเพียง ๗ วัน ก็สามารถบรรลุธรรมเป็นพระอนาคามี หรือเป็นพระอรหันต์ได้ อย่างกลางใช้เวลา ๗ เดือน ก็สามารถบรรลุธรรมเป็นพระอนาคามี หรือเป็นพระอรหันต์ได้ อย่างอ่อน ใช้เวลาไม่เกิน ๗ ปี ก็สามารถบรรลุธรรมเป็นพระอนาคามี หรือเป็นพระอรหันต์ได้^๗ จากสติปัฏฐานสูตรทำให้เห็นว่า เมื่อบุคคลเจริญมหาสติปัฏฐานต่อเนื่องอย่างไม่ลดละ ก็จะเกิดวิปัสสนาญาณตามลำดับ จนสามารถบรรลุมรรค ผล นิพพาน ได้ในที่สุด อนึ่งสติปัฏฐาน ๔ นั้นก็เหมาะกับบุคคลทุกขจริต กล่าวคือ กายานุปัสสนา และเวทนานุปัสสนา เหมาะแก่บุคคลผู้หนักในต้นหาจริต จิตตานุปัสสนา และ ธัมมานุปัสสนา เหมาะกับบุคคลผู้หนักในทวิจริต^๘ เพราะเหตุนี้ สติปัฏฐาน ๔ จึงได้ชื่อว่า เป็นพระสูตร ที่ว่าด้วยหลักการเจริญวิปัสสนาเพื่อทำให้ผู้ปฏิบัติเห็นแจ้งตามความเป็นจริงในสภาวะธรรมทั้งหลาย จนกระทั่งละตัณหา อุปาทานเสียได้ และเข้าถึงพระนิพพานในที่สุด

ในการเจริญวิปัสสนากรรมฐานนั้น วิสุทธิความบริสุทธิ์หมดจดเริ่มแต่องค์ธรรมต้นๆ คือ ศีลวิสุทธิ จนถึง องค์ธรรมสุดท้าย คือ ญาณทัสสนวิสุทธิ เป็นปัจจัยส่งต่อกันขึ้นไปเพื่อบรรลุ นิพพานดุจรถ ๗ ผลัด ส่งต่อกันให้บุคคลถึงที่หมาย อันเป็นจุดหมายอันสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา

จากหลักการ และเหตุผลดังกล่าวที่ได้แสดงมานี้ รถวินิตสูตร เห็นว่าเป็นพระสูตรว่าด้วยรถ ๗ ผลัด คือ วิสุทธิ ๗ และ เห็นว่ามีความสำคัญต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา และยังเป็นปัจจัยหนุนเนื่องให้เกิดปัญญา อันเป็นจุดมุ่งหมายที่แท้จริง ตลอดจนบรรลุถึงพระนิพพานได้ วิสุทธิ ๗ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น นั้นเป็นปัจจัยหนุนเนื่องกันได้อย่างไร เป็นประเด็นที่น่าศึกษา ผู้วิจัยจึงเห็นว่าควรศึกษาเรื่องนี้

^๗ ดุรายละเอียดใน ที.ม.(ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑.

^๘ ดุรายละเอียดใน ที.ม.(ไทย) ๑๐/๔๐๔/๓๓๘-๓๔๐.

^๙ ดุรายละเอียดใน ที.ม.อ.(ไทย) ๒/๒/๒๒๗-๒๒๘.

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาเนื้อหาหลักธรรมในรณินิตสูตร
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาวิสุทธิ ๗ ในรณินิตสูตร
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาหลักปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในรณินิตสูตร

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ เนื้อหาหลักธรรมในรณินิตสูตร เป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ วิสุทธิ ๗ ในรณินิตสูตร เป็นอย่างไร
- ๑.๓.๓ หลักปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในรณินิตสูตร เป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Document Research) เกี่ยวกับการวิเคราะห์เนื้อหาและหลักธรรมที่ปรากฏในรณินิตสูตร ตามหลักคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎกอรรถกถา ฎีกา ปกรณ์วิเสส วิสุทธิมรรค พุทธธรรม หนังสือ เอกสาร ตำรา ผลงานทางวิชาการ และรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

๑.๔.๑.ขอบเขตด้านเนื้อหา

เป็นการศึกษาเนื้อหาหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับวิปัสสนาภาวนาในรณินิตสูตร ในคัมภีร์พุทธศาสนา อันได้แก่พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ เล่มที่ ๑๒, พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาภาษาไทย ชุด ๙๑ เล่ม ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๒๕ แล้วนำมาวิเคราะห์ เรียบเรียง นำเสนอแบบ บรรยายเชิงพรรณนา

๑.๔.๒. ขอบเขตด้านการศึกษา

ด้านการศึกษา ผู้วิจัยจะศึกษาคัมภีร์รณินิตสูตร โดยศึกษาเนื้อหาหลักธรรมความเป็นมา และความหมายที่ปรากฏในรณินิตสูตร ที่เกี่ยวข้องต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ครั้งนี้กำหนดขอบเขตเฉพาะ คัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๓๙ เล่มที่ ๑๒ มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสถ์ โอปมมวรรค ๔ รณินิตสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรว่าด้วยราชรถ ๗ พัลล พระสูตรนี้ “ท่านพระปุนณมนตานีบุตร แสดงแก่ท่านพระสารีบุตร

ณ ป่าอันธวัน เขต กรุงสวดี เพื่อตอบคำถาม เรื่องจุดหมายของการประพฤติพรหมจรรย์” คัมภีร์พระไตรปิฎก พร้อม อรรถกถา ภาษาไทยแปล ชุด ๙๑ เล่ม ฉบับมหาวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๒๕ เล่มที่ ๑๘ มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก เล่มที่ ๑ ภาคที่ ๒ อรรถกถา ฎีกา ปกรณ์ วิเสส อื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นเนื้อหาที่มีรายละเอียด ที่ลึกซึ้งลงไป เช่น คัมภีร์วิสุทธิมรรค คัมภีร์อภิธรรมมัตถสังคหะ คัมภีร์ปรมัตถทีปนี คัมภีร์วิปัสสนาธุระ เป็นต้น ตลอดจนหนังสือ เอกสาร ตำรา มีหนังสือ “ปริเฉทที่ ๙ เล่ม ๒ วิปัสสนากรรมฐาน” รจนาโดย พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ เป็นต้น ผลงานทางวิชาการ และ รายงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งส่วนใหญ่ เป็นวิทยานิพนธ์ พุทธศาสนา พุทธศาสนมหาบัณฑิต(บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) แล้วนำมาสรุป เรียบเรียงนำเสนอ แบบบรรยายเชิงพรรณนา

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ รตวินิตสูตร ในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๒ พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก หมายถึง พระสูตรว่าด้วยราชรถ ๗ ผลัด

๑.๕.๒ วิสุทธิ หมายถึงความบริสุทธิ์ ความหมดจดได้แก่วิสุทธิ ๗ ซึ่งหมายถึง ความบริสุทธิ์ ที่สูงขึ้นไปตามลำดับ เป็นการทำให้บริสุทธิ์ ด้วยการฝึกตนที่เรียกว่า ไตรสิกขา ไปโดยลำดับจนบรรลุจุดหมาย คือ นิพพาน มี ๗ ชั้น คือศีลวิสุทธิ จิตตวิสุทธิ ทิณณวิสุทธิ กังขาวิตรณวิสุทธิ มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ และ ญาณทัสสนวิสุทธิ

๑.๕.๓ ญาณ หมายถึง ธรรมชาติที่รู้แจ้งแล้วตามความเป็นจริง ที่เรียกว่า รู้ร้อยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค

๑.๕.๔ สติ หมายถึง ความสามารถการระลึกถึงทันปัจจุบันแห่งรูป นาม ทุกขณะ ทางอารมณ์ ทางทวาร ทั้ง ๖ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

๑.๕.๕ ศีล หมายถึง ธรรมชาติที่ทรงไว้ซึ่งกุศลธรรมทั้งหลาย ที่กระทำทางกายกรรม ๓ และ วจีกรรม ๔ เรียกว่า “เจตนาศีล” ธรรมชาติที่ทรงไว้ซึ่งกุศลกรรม ที่กระทำทางใจ หรือ มโนกรรม เรียกว่า เจตสิกศีล

๑.๕.๖ สมาธิ หมายถึง ในระดับเพียงขณิกสมาธิ (ชั่วขณะ) ซึ่งเป็นสมาธิที่มี ประสิทธิภาพ เพียงพอสำหรับ ใช้ในการปฏิบัติวิปัสสนากัมมฐาน โดยมีอารมณ์อยู่ที่มีรูปนาม

๑.๕.๗ อนุปาทาปิรินิพพาน หมายถึง การดับไม่เหลือแห่งอุปาทาน

๑.๕.๘ ปัญญา หมายถึง ความรอบรู้ รู้ชัด และ รู้ทั่วถึง ความจริง หรือ รู้ตรงตามความเป็นจริงในรูป นาม ซึ่งนำมาสู่ปัญญาทางพุทธศาสนา (วิปัสสนาญาณ ๑๖) ที่เกิดจากการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน โดยมีเป้าสูงสุดคือนิพพาน

๑.๕.๙ ภาวนา หมายถึง ทำให้เจริญ ทำให้เป็น ทำให้มีขึ้น หรือ ฝึกอบรม

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ทบทวนคัมภีร์ หนังสือ ตำรา และเอกสารวิชาการ รวมทั้งรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

๑.๖.๑ คัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

ในการศึกษาการวิปัสสนาที่ปรากฏในรณินสูตร ครังนี้ยังไม่พบรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยตรง แต่มีผู้วิจัยได้ทำรายงานในประเด็นที่เกี่ยวข้องต่างๆ ซึ่งมีรายงานตามลำดับจากคัมภีร์พระไตรปิฎกอรรถกถา ฎีกา วิสุทธิมรรค ปกรณ์วิเสส ตำรา หนังสือ และงานวิจัยมีดังต่อไปนี้

๑) คัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๐๐ พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๓๙ เล่มที่ ๑๒ ข้อ ๒๕๒ – ๒๖๐ หน้า ๒๗๓ – ๒๘๔ เป็นการสนทนาธรรมกัน ระหว่างพระสารีบุตร กับพระปุลณณมันตานีบุตร โดยพระสารีบุตรเป็นผู้ถาม พระปุลณณมันตานีบุตรเป็นผู้ตอบ เช่นถามว่า ท่านประพาสพรหมจรรย์เพื่อศีลวิสุทธิ หรือ ?.. ญาณทัสสนาวิสุทธิ หรือ ? พระปุลณณมันตานีบุตร ตอบว่า ท่านไม่ได้ประพาสพรหมจรรย์ เพื่อวิสุทธิข้อใดข้อหนึ่งในจำนวน ๗ ข้อ แต่ประพาสพรหมจรรย์ เพื่ออุปาทาปรินิพพาน(การดับไม่เหลือแห่งอุปาทาน) จากนั้นพระปุลณณมันตานีบุตรก็อุปมาวิสุทธิว่าเป็นเหมือนการเดินทางด้วยรถ ๗ ผลัด แล้วถึงที่หมาย คือ ศีลวิสุทธิ ข้อต้น ย่อมเป็นปัจจัยเกื้อกูลแก่ข้ออื่นๆ ทำการสนทนาทั้งสองท่านต่างเปิดเผยว่าใครเป็นใคร และชื่นชมอนุโมทนาว่าเป็นลาภที่ได้นั่งใกล้กัน ที่ได้คุยกัน

๒) คัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปลฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๒๕ เล่ม ๑๘ ข้อ ๒๙๒ – ๓๐๐ หน้า ๓๔๗ – ๓๕๕ สำหรับในส่วนของอรรถกถา อยู่ในหน้า ๓๕๖ – ๓๘๙ อรรถกถาแสดงข้อความอธิบายว่า ในวิสุทธิทั้งหลาย ศีลวิสุทธิ อย่างเดียวก็มาเป็นกถาวัตถุ ๔ คือ อปัจจกถา สันตฎฐิกถา อสังสัคคกถา สีสกถา จิตตวิสุทธิอย่างเดียวก็มา

เป็นกถาวัตถุ ๓ คือ ปวิเวกกถา วิริยารัมภกถา สมาธิกถา ปัญญาภาวอย่างเดียวนมาเป็นวิสุทธิ ๕ คือ ทิฏฐิวิสุทธิ กังขาวิตรณวิสุทธิ มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ ญาณทัสสนวิสุทธิ พระสารีบุตร เมื่อถามวิสุทธิ ๗ ไม่ถามอย่างอื่น ถามเฉพาะกถาวัตถุ เท่านั้น ฝ่ายพระปุลณเถระ เมื่อจะ วิสัชชนาวิสุทธิ ๗ ก็ ไม่วิสัชชนาอย่างอื่น วิสัชชนาเฉพาะกถาวัตถุ ๑๐ เท่านั้น จะถาม และวิสัชชนาปัญหาในวิสัยเท่านั้น

๑.๖.๒ ตำราวิชาการพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑) สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ได้แสดงไว้ในหนังสือ “ธรรมภาณ พจนานุกรมคำสอนพระพุทธศาสนา” ว่า การปฏิบัติในวิสุทธิทั้ง ๗ ข้อนี้ ก็ต้องปฏิบัติไปทั้ง ๗ ข้อ โดยลำดับจนถึงข้อที่ ๗ ก็จะบรรลุต่อไปถึง อนุปาทาปรินิพพาน อันเป็นข้อที่สุดของพรหมจรรย์^{๑๐}

๒) สมเด็จพระพุทธทาสภิกขุ (อาจ อาสภมหาเถร) แปล และเรียบเรียง คัมภีร์ วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆสเถระ ข้อ ๔๓๐ หน้าที่ ๗๔๑ แสดงหลักธรรม มีอรรถาธิบายว่า ธรรมทั้งหลาย อันแยกประเภทเป็น ชั้น อายตนะ ธาตุอินทรีย์ สัจจะ และ ปฏิจสงมุปบาท เป็นต้น เป็นภูมิของปัญญานี้ วิสุทธิ ๒ คือ ศีลวิสุทธิ และ จิตตวิสุทธิ เป็นมูลของปัญญามีวิสุทธิ ๕ คือ ทิฏฐิวิสุทธิ กังขาวิตรณวิสุทธิ มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ และ ญาณทัสสนวิสุทธิ เป็นสรีระของปัญญานี้เพราะเหตุนี้ ปัญญาอันภิกษุ ผู้นำสั่งสมควรรู้โดยการเล่าเรียนและไต่ถาม ในธรรมที่เป็นภูมิเหล่านั้นแล้วยังวิสุทธิ ๒ ที่เป็นมูลให้ถึงพร้อมแล้วทำวิสุทธิ ๕ ที่เป็นสรีระให้ถึงพร้อมอยู่ จะพึงบำเพ็ญได้^{๑๑}

๓) สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสมมหาเถร) ได้อธิบายไว้ในหนังสือ “อริยวังสปฏิปทา ปฏิปทาอันเป็นวงศ์แห่งพระอริยเจ้า” การเจริญวิปัสสนา ต้องกำหนดรูปนามเป็นหลัก คือ สติปัฏฐาน ๔ นั้นเอง ซึ่งเป็นเบื้องต้นในโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ดังข้อความว่า “สติปัฏฐาน ๔ อันเป็นธรรมหลักในโพธิปักขิยธรรม ๓๗ เพราะไม่มีใครสามารถบรรลุธรรมโดยมิได้เจริญสติปัฏฐาน ๔” เพื่อให้เกิดปัญญา มีวิปัสสนาญาณแก่กล้ายิ่งขึ้นไปดังนั้น ผู้หวังการบรรลุ

^{๑๐} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, **ธรรมภาณ พจนานุกรม คำสอนพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (ฉบับปรับปรุงเพิ่มเติม), (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศิวพัฒนา อินเตอร์พริ้นท์ จำกัด(มหาชน), ๒๕๕๓), หน้า ๕๙๑.

^{๑๑} พระพุทธโฆสเถร, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, แปลและเรียบเรียง โดย สมเด็จพระพุทธทาสภิกขุ(อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรสจำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๗๔๑.

ธรรมสำเร็จเป็นพระอริยบุคคลจึงควรเจริญไปตามลำดับวิสุทธิ ๗ นี้เพื่อความเกิดขึ้นแห่งวิปัสสนาญาณ มรรคญาณ ผลญาณ ทำให้แจ้งพระนิพพาน^{๑๒}

๔) พระครูปลัดสัมพิพัฒนธรรมาจารย์ (พระมหาประเสริฐ มนต์เสวี) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “ศึกษาวิเคราะห์หลักปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ๗ เดือน ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท” ว่า ผู้ปฏิบัติมาจน ได้บรรลุถึงนิพพานนั้นต้องผ่านญาณ ๑๖ ญาณ หรือวิสุทธิ ๗ อย่าง มาโดยลำดับ เพราะฉะนั้นสมเด็จพระพุทธองค์จึงตรัสว่าวิสุทธิ ๗ ประการ ศีลวิสุทธิ จิตตวิสุทธิ ทิณฺณวิสุทธิ กังขาวิตรณวิสุทธิ มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ และ ญาณทัสสนวิสุทธิ ส่งผู้ปฏิบัติให้ถึงพระนิพพานดุจรถ ๗ ผลัดฉะนั้นแล^{๑๓}

๕) พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ ได้อธิบายไว้ในหนังสือ “ปรมัตถโชติกะ อภิธัมมัตตสังคหะ ปริจเฉทที่ ๙ เล่ม ๒ วิปัสสนากรรมฐาน” ว่าผู้ที่มุ่งหวังจะสำเร็จเป็นพระอริยะ แล้วเข้าสู่พระนิพพานนั้น พึงทราบความสำคัญแห่งวิสุทธิ ๗ ว่า เบื้องต้นแห่งการปฏิบัติจะต้องมีศีลวิสุทธิ และ จิตตวิสุทธิ ทั้ง ๒ นี้ เป็นรากฐานแห่งการปฏิบัติเสียก่อน ทิณฺณวิสุทธิ เป็นต้นจนถึงปฏิบัติญาณทัสสนวิสุทธิจึงจะสำเร็จลงได้ตามลำดับ ต่อแต่นั้น ญาณทัสสนวิสุทธิอันเป็นวิสุทธิที่สำคัญยิ่งก็จะสำเร็จต่อไป ถ้าปฏิบัติของตนขาดศีลวิสุทธิ และ จิตตวิสุทธิ ทั้ง ๒ นี้แล้ว ทิณฺณวิสุทธิจนถึงปฏิบัติญาณทัสสนวิสุทธิก็เกิดขึ้นไม่ได้ เมื่อวิสุทธิทั้ง ๔ นี้เกิดขึ้นไม่ได้ ญาณทัสสนวิสุทธิอันเป็นวิสุทธิสุดท้ายก็เกิดขึ้นไม่ได้เช่นเดียวกัน^{๑๔}

๖) ธนิต อยู่โพธิ์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “วิสุทธิ ญาณ นิเทศ ตำราคู่มือวิปัสสนากัมมัฏฐาน” ว่าโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ หากย่อลงก็คงเหลือหลักธรรมสำคัญคือวิสุทธิ ๗ แล้วหากย่อวิสุทธิ ๗ ลงเป็นสิกขาบท คือ ศีลสิกขา จิตตสิกขา และ ปัญญาสิกขา ซึ่งในทางปฏิบัติได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘ หรือ กล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา

^{๑๒} สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสสมมหาเถร), อริยวังสปฏิปทา อันเป็นวงศ์แห่งพระอริยะเจ้า, (กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาสน์ไทยการพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๓๐.

^{๑๓} พระครูปลัดสัมพิพัฒนธรรมาจารย์ (พระมหาประเสริฐ มนต์เสวี), ศึกษาวิเคราะห์หลักปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ๗ เดือน ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท, (วิทยาเขต บาลีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม, ๒๕๕๕, หน้า ๓๓๖.

^{๑๔} พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, ปรมัตถโชติกะ อภิธัมมัตตสังคหะ ปริจเฉทที่ ๙ เล่ม ๒ วิปัสสนากรรมฐาน, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: หจก. ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๕๔), หน้า ๒๔.

ซึ่งรวมเอาญาณ ๑๖ ไว้ใน ปัญญา หรือ ปัญญาสิกขา และ วิสุทธิ ๓ ถึง ๗ คือ ทิณฺณวิสุทธิ ถึง ญาณทัสสนาวิสุทธิ เข้าในปัญญาด้วย^{๑๕}

๑.๖.๓ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๓) พระครูสาครธรรมวิมล (นิยม อนามโย) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาความสอดคล้องระหว่างศีลกับการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในพุทธศาสนาเถรวาท” พบว่า ความสอดคล้องระหว่างศีลกับการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนานั้นต้องอาศัยจุดปาวิสฺสุทฺธิศีล ๔ เป็นหลัก คือความบริสุทธิ์ของศีลกล่าวโดยสรุปแล้ว ได้แก่ ศีลในอริยมรรคมองค์ ๘ นับว่ามีส่วนสำคัญต่อการปฏิบัติวิปัสสนาเพื่อให้เกิดวิปัสสนาญาณตามลำดับ^{๑๖}

๒) พระมหาสมศรี เตชธมฺโม(ทักษิณ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาความสอดคล้องระหว่างวิสุทธิ ๗ กับ วิปัสสนาญาณ ๑๖ ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท” พบว่า วิสุทธิ หมายถึงความบริสุทธิ์ ความหมดจด ได้แก่ วิสุทธิ ๗ ซึ่ง หมายถึง ความบริสุทธิ์ที่สูงขึ้นไปตามลำดับ เป็นการทำให้บริสุทธิ์ด้วยการฝึกฝนตนเองตามลำดับของไตรสิกขา คือศีล สมาธิ และปัญญา จนบรรลุจุดมุ่งหมายคือพระนิพพาน มี ๗ ขั้นคือ ๑. ศีลวิสุทธิ ๒. จิตตวิสุทธิ ๓. ทิณฺณวิสุทธิ ๔. กังขาจิตฺตวิสุทธิ ๕. มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ๖. ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ ๗. ญาณทัสสนวิสุทธิ^{๑๗}

๓) พระครินทร์ ผลาโณ (ขวัญรักษ์ศรี) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาญาณ ๑๖ ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา” พบว่า ปัญญากริยาที่รู้ชัด ความวิจยความเลือกสรร ความวิจยธรรม ความกำหนดหมายความเข้าใจไปกำหนด ความเข้าใจไปกำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้อย่างแจ่มแจ้ง ความค้นคิด ความใคร่ครวญ ปัญญาเหมือนแผ่นดิน

^{๑๕} ธนิต อยู่โพธิ์, วิสุทธิ ญาณ นิเทศ ตำรา คู่มือวิปัสสนากัมมัฏฐาน, พิมพ์ครั้งแรก, พ.ศ. ๒๕๒๕, หน้า ๑.

^{๑๖} พระครูสาครธรรมวิมล (นิยม อนามโย), “ศึกษาความสอดคล้องระหว่างศีลกับการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๐๐.

^{๑๗} พระมหาสมศรี เตชธมฺโม(ทักษิณ), “ศึกษาความสอดคล้องระหว่างวิสุทธิ ๗ กับวิปัสสนาญาณ ๑๖ ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๒.

ปัญญาเครื่องทำลายกิเลส ปัญญาเครื่องนำทาง ความเห็นแจ้ง ความรู้ดี ปัญญาเหมือนรัตนะ ความไม่หลงมกมาย ความเลื่อมใสธรรม สัมมาทิฐิในสมัยนั้น นี่ชื่อว่า วิปัสสนา ที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น^{๑๘}

๔) แม่ชีสำลี สิงหราช ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาสมาธิและปัญญาในการปฏิบัติวิปัสสนา” พบว่า สมาธิที่ผู้ปฏิบัติถูกต้องเพื่อจุดหมายในทางหลุดพ้นเป็นไปเพื่อให้เกิดปัญญาที่รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริงมิใช่เพื่อผลในทางสนองความอยากของตนเองเช่นจะอวดฤทธิ์อวดความสามารถ เป็นต้น เป็นสัมมาสมาธิ ได้แก่ ยถาสมาธิ(สมาธิที่แท้หรือสมาธิที่ตรงตามสภาวะ) นิยยานิก (สมาธิที่นำออกจากวิภว คือนำไปสู่ความหลุดพ้นจากทุกข์ หรือสู่ความเป็นอิสระ) กุศลสมาธิ (สมาธิที่เป็นกุศล) ดังหลักการที่ท่านแสดงไว้ว่า ผู้ปฏิบัติธรรมสามารถเจริญวิปัสสนาได้โดยใช้สมาธิเพียงขั้นต้นๆ ที่เรียกว่าวิปัสสนาสมาธิ คือ สมาธิที่ใช้ประกอบกับวิปัสสนาหรือเพื่อสร้างปัญญาที่รู้แจ้ง อันเป็นสมาธิในระดับ ระหว่างขณิกสมาธิกับอุปปจารสมาธิเท่านั้น^{๑๙}

๕) ว่าที่ร้อยตรีสุระศักดิ์ มะลิวัลย์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์วิสุทธิ ๗ กับ ญาณ ๑๖ ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ตามหลักสติปัฏฐาน ๔ เฉพาะกรณีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ๗ เดือน ” พบว่า วิสุทธิ ๗ และ โสฬสญาณ ๑๖ จักเป็นเป้าหมาย และวิธีดำเนินไปในทางแห่งความบริสุทธิ์หมดจดจากกิเลส ล้วนทุกข์ทั้งปวงเป็นหนทางแห่งปัญญาญาณทัสสนปฏิบัติ อย่างแท้จริง ที่มีพื้นฐานในการกำหนดเห็น รูป นาม เกิดดับ ความเป็นทุกข์ อยู่นอกเหนือการบังคับบัญชา การเห็นความเกิดดับ เป็นการเห็นความเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตาของรูปและนาม ได้อย่างชัดเจน พระไตรลักษณ์ปรากฏขึ้น เฉพาะหน้าประจักษ์แก่ผู้ปฏิบัติด้วยตนเอง^{๒๐}

จากการศึกษาทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมด พบว่างานวิจัยและวิทยานิพนธ์ ทั้งหมด ได้วิจัยเฉพาะในแง่มุมที่สอดคล้องและใกล้เคียงกับเนื้อหาการศึกษาเรื่อง

^{๑๘} พระครุฑนรินทร์ ผลิตาโณ, “ศึกษาญาณ ๑๖ ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๓, อภิ.สง.(ไทย) ๓๔/๕๕/๓๖- ๓๗.

^{๑๙} แม่ชีสำลี สิงหราช, “ศึกษาสมาธิและปัญญาในการปฏิบัติวิปัสสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๕๗.

^{๒๐} ว่าที่ร้อยตรีสุระศักดิ์ มะลิวัลย์, “ศึกษาวิเคราะห์วิสุทธิ ๗ และโสฬสญาณ ๑๖ ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ตามหลักสติปัฏฐาน ๔ เฉพาะกรณีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ๗ เดือน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า บทคัดย่อ.

หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในรตฺธินิตฺตสูตรเท่านั้นแต่ยังไม่ครอบคลุมถึงประเด็นเนื้อหาทั้งหมด เอกสารเหล่านี้จึงเป็นเพียงแนวทางในการวิจัย ดังนั้นการศึกษาวิจัยนี้มุ่งศึกษาเพิ่มเติมในรายละเอียด เพื่อเป็นประโยชน์เกื้อกูล ต่อผู้สนใจศึกษาต่อไป

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาเนื้อหาหลักธรรมและการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในรตฺธินิตฺตสูตรที่ปรากฏใน คัมภีร์พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๑๒ มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์-โอปัมมวรรค ๔.รตฺธินิตฺตสูตร เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพโดยเน้นวิเคราะห์เอกสาร (Document Research) มีลำดับดังนี้

๑.๗.๑ ศึกษารวบรวมข้อมูลเรื่องรตฺธินิตฺตสูตร ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ได้แก่ ข้อมูล เอกสาร ชั้นปฐมภูมิ จากคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท คือ พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๐๐ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๓๙ พระไตรปิฎก พร้อมอรรถกถาแปลภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๒๕ พร้อมทั้งอรรถกถา ฎีกา และ ปกรณ์วิเสส อื่นที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ คัมภีร์วิสุทธิมรรค เป็นต้น เพื่อเป็นการขยายความในเนื้อหาเพิ่มเติม จากคัมภีร์พระไตรปิฎก ให้มีความละเอียด ชัดเจน ยิ่งขึ้น

๑.๗.๒ ศึกษารวบรวม ข้อมูลชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ หนังสือ เอกสาร ตำรา ผลงานทางวิชาการ และรายงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๗.๓ นำข้อมูล ที่ได้จากการศึกษา เอกสาร ชั้นปฐมภูมิ และ ชั้นทุติยภูมิ นำมาสรุป รวบรวม และ เรียบเรียงข้อมูลแบบบรรยายเชิงพรรณนา ตามคู่มือการเขียนวิทยานิพนธ์ เสนอผลงานต่อผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความถูกต้อง และ ความสมบูรณ์ของเนื้อหา แก้ไข ปรับปรุง ตามคำแนะนำ ของอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์และการผู้เชี่ยวชาญด้านวิปัสสนาภาวนา

๑.๗.๔ นำข้อมูล ที่ผ่านการตรวจสอบ และการปรับปรุงแก้ไขตามคำแนะนำ พร้อมนำเสนอเป็นวิทยานิพนธ์

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ๑.๘.๑ ทำให้ทราบเนื้อหาหลักธรรมในรณินสูตร
- ๑.๘.๒ ทำให้ทราบวิสุทธิ ๗ ในรณินสูตร
- ๑.๘.๓ ทำให้ทราบหลักปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในรณินสูตร